

Gönderiliş Tarihi: 12/06/2022
Kabul Tarihi: 28/06/2022
ORCID 0000-0002-6033-5625
ORCID 0000-0002-3029-2206

IMF DESTEKLİ REFORM POLİTİKALARININ SİYASİ VE İKTİSADİ BELİRLEYİCİLERİNİN SÜREÇ TAKİBİ YÖNTEMİYLE ANALİZİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÖRNEĞİ¹

Salih BARIŞIK²

Kubilay ERGEN³

ÖZ

Türkiye ekonomisinin yapısal problemleri 90'lı yıllar boyunca gündemi meşgul etmiş, bu sorunların çözümü için politika yapımcılarını farklı arayışlara itmiştir. Bu çalışmada bu çözüm arayışlarından bir tanesi olan IMF ile anlaşmaların yapılması reform politikası göstergesi olarak dikkate alınmıştır. 90'lı yıllardaki IMF destekli reform politikalarının hangi iktisadi ve siyasi koşullarda ortaya çıktığı süreç takibi yöntemi kullanılarak açıklanmaktadır. Bu yöntemin sonuçlarına göre iktisadi faaliyetlerdeki bozulmaların reformlar üzerinde tartışılmaz ve önemli bir etkisi bulunmuştur. İncelenen dönem boyunca piyasa yanlısı reformlar ve istikrar politikaları üzerinde partizan hükümet etkisine rastlanmamakla beraber; reform kararlarında IMF ile hükümet arasındaki iletişimin önemli olduğu açık bir gerçektir. Aynı zamanda politik konjonktür hipotezini destekleyen kanıtlar bulunmuştur. İlginç bir biçimde incelenen dönemde IMF programlarının krizlere neden olduğu hipotezini doğrulayan kanıtlara rastlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye ekonomisi, IMF, reform, partizan hükümet, politik konjonktür.

JEL kodları: E02, P11, P16.

ANALYSIS OF THE POLITICAL AND ECONOMIC DETERMINANTS OF IMF- SUPPORTED REFORM POLICIES BY PROCESS TRACING: THE TURKISH CASE

ABSTRACT

Structural problems of the Turkish economy occupied the agenda throughout the 90s and pushed policy makers to seek different solutions to solve these problems. In this study, making agreements with the IMF, which is one of these solutions, has been taken into consideration as an indicator of reform policy. The economic and political conditions in which the IMF-supported reform policies of the 90s emerged are explained using the process monitoring method. According to the results of this method, it has been found that the deterioration in economic activity has an indisputable and significant effect on reforms. Although there was no partisan government effect on the pro-market reforms and stabilization policies during the period examined; It is an obvious fact that communication between the IMF and the government is important in reform decisions. There has also been evidence to support the political business cycle hypothesis. Interestingly, there was evidence confirming the hypothesis that IMF programs cause crises during the period under review.

Keywords: Turkish economy, IMF, reform, partisan government, political business cycle hypothesis.

JEL codes: E02, P11, P16.

¹ Bu makale Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı'nda Kubilay ERGEN tarafından Prof. Dr. Salih BARIŞIK danışmanlığında hazırlanmakta olan “ İktisadi Reformların Politik Ekonomisi: OECD Ülkeleri Örneği” isimli doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

² Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, salih.barisik@gop.edu.tr

³ Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, kubilay.ergen@gop.edu.tr

1.GİRİŞ

Türkiye ekonomisi 90'lı yıllarda makro iktisadi ve finansal göstergelerde aracılığıyla da izelenebilen önemli sorunlar yaşamıştır. Bu bozulmaların önlenmesi adına özellikle IMF kontrolünde çeşitli yapısal reform ve istikrar politikaları uygulamıştır. Türkiye'yi reform politikalarını oluşturmaya iten dinamiklerin neler olduğu açıklanması gereken önemli bir sorundur. IMF sözleşmelerinin imzalanmasında, yaşanan iktisadi krizler oldukça önemli bir faktör olmuştur (Karabıyık ve Uçar,2010; Doğan ve Özekicioğlu, 2005). Aynı zamanda yüksek bütçe açıkları, mali disiplinin sağlanamaması, cari açıklar ve finansal istikrarın sağlanamaması IMF'den kredi talep edilmesinde önemli bir faktör olmuştur (Erdinç, 2007; Kantarcı ve Karacan, 2008, İnan, 2019). Öte yandan IMF destekli programların ekonomilerin belirli koşullara uyulmasını zorunlu kılması nedeniyle iktisadi faaliyetlerdeki bozulmalarla mücadeleyi sınırladığı ve politika yapıcıların kullanabileceği araçları sınırladığı savunulan farklı bir düşüncedir (Uygur, 2001; Yeldan, 2002; Seyidoğlu, 2003). Dolayısıyla bu düşünceye göre IMF sözleşmeleri iktisadi krizlere neden olmaktadır.

Bu zamana kadar yapılan çalışmalarda Türkiye'nin IMF destekli reformları hangi koşullarda uyguladığı üzerine analitik bir bakış açısı getirilmemiş, yalnızca Türkiye'yi IMF ile sözleşmelere yönlendiren unsurlar kabaca açıklanmıştır. Bu nedenle Türkiye'yi IMF ile anlaşmaya iten siyasi ve iktisadi belirleyicilerin neler olduğu tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin 90'ların ikinci yarısında IMF ile yaptığı sözleşmelerin hangi iktisadi ve siyasi süreçler neticesinde ortaya çıktığı Collier (2011)' de ayrıntıları sunulan süreç takibi yöntemiyle açıklanmaktadır. Bu yöntem aracılığıyla Türkiye'yi IMF tarzı reform politikalarına yönlendiren unsurlar ortaya konmakta ve aynı zamanda bu unsurların hangi yolla reform sözleşmelerine neden olduğu açıklığa kavuşturulmaktadır. Araştırma bulgularına göre IMF politikalarının benimsenmesinde makroiktisadi göstergelerdeki bozulma büyük bir önem arz etmektedir. Aynı zamanda krizler reform politikalarını hızlandırmaktadır. İktisadi krizlerdeki derinleşme nedeniyle hükümetin siyasi eğiliminden bağımsız biçimde reform konusunda ciddi bir fikir birliği ortaya çıkmıştır. IMF ve Amerika Birleşik Devletleri'yle hükümetler arasındaki siyasi uyum IMF ile anlaşılmasında gerekli görünmektedir. IMF sözleşmeleri seçimlerin yapılmasının hemen arkasından imzalanmıştır. Bu nedenle politik konjonktür hipotezini destekleyen kanıtlar bulunmuştur.

Bu çalışmanın sonraki bölümünde Türkiye ekonomisinin 90'lı yıllardaki genel durumu makroiktisadi göstergeler yardımıyla açıklanmaktadır. 3. bölümde piyasa yanlısı düzenlemelerin nedenleri teorik ve ampirik bulgulara dayanılarak ortaya konmakta, 4.bölümde ise reform politikalarının nedenleri Türkiye ekonomisi özelinde bu politikalara neden olan gelişmeler hem neden-sonuç ilişkisi, hem de zaman sırasına göre değerlendirilmektedir. Bunu yaparken elde edilen kanıtların teorik ve ampirik bulgularla ne ölçüde örtüştüğü incelenmektedir. 5.bölümde Türkiye ekonomisinin 90'ların ikinci yarısında IMF ile yaptığı sözleşmelere neden olan gerekçeler özetlenmekte, bu gerekçelerin nedenlerinin neler olabileceğine dair açıklamalar getirilmekte ve bu gerekçelerin mevcut teori ve ampirik bulgularla ilişkisi ilgili literatüre atıf yapılarak değerlendirilmektedir. Sonuç kısmında çalışmanın geneli özetlenmekte, bu çalışmadaki yöntemin Türkiye ekonomisinin yalnızca belirli bir dönemini açıklamak için kullanıldığı farklı dönemlerdeki IMF deneyimlerinin incelenmesiyle bu konudaki bulguların karşılaştırılabilmesi imkanının doğacağı ifade edilmektedir.

2.TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye ekonomisi 90'ların ikinci yarısına birçok iktisadi problemle birlikte girmiştir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin verimsiz çalışması nedeniyle ortaya çıkan toplumsal refah kayıpları, mali disiplinin bir türlü sağlanamaması nedeniyle kamu bütçesindeki faiz ödemelerinin giderek artan payı, enflasyondaki gelişmelerin iktisadi karar birimlerinin enflasyon beklentileri üzerindeki olumsuz etkilerinin özellikle yatırım ve tasarruf kararları üzerindeki arzu edilmeyen sonuçları, finansal piyasalardaki kontrollerin kaldırılmasıyla ortaya çıkan belirsizlikler bu dönemin başlıca sorunlarıydı.

Yaşanan iktisadi sorunlar politika yapıcıları çözüm arayışlarına itmiş; ancak bu çözümler problemlerin etkilerini geçici olarak azaltsa da sorunların kaynağının derinlerde olması nedeniyle yapısal problemlere hitap etmekten oldukça uzak kalmıştır. Tam da bu dönemde IMF gözetiminde

kapsam ve hitap ettiği problemler yönüyle birbirinden ayrılan farklı yapısal reform ve istikrar politikaları yürürlüğe konulmuştur. Nihayetinde Türkiye ekonomisi 2000 ve 2001 yılındaki krizlerin de etkisiyle yapısal uyum programlarının tavissiz bir biçimde uygulandığı yeni bir döneme girmiş. Bu dönemde artık geçmişin serbest piyasaya aykırı uygulamalarının terkedilmesi bir anlamda zorunlu bir karar haline gelmiş iktisadi faaliyet tümüyle değişen bir yapıya kavuşturulmuştur (Öniş, 2009).

Türkiye ekonomisi 1994 krizi döneminde küçülmüş bir önceki yılın kişi başına gelir seviyesine ulaşması krizden ancak iki yıl sonra olabilmıştır (bkz. Tablo 1).⁴ 1996 yılında kişi başına gelir dolar fiyatlarıyla 6111 dolar seviyesine gelmiştir. 1997 yılında % 5,87'lik büyümeyle kişi başına gelir seviyesi 6470 dolar seviyesine yükselmiştir. IMF ile Yakın İzleme Anlaşması'nın imzalandığı 1998 yılına gelindiğinde ise kişi başına gelir % 0,8 'lik düşük büyüme oranı ile 6522 dolar olmuştur. 1999 yılında ekonomideki kronik sorunlara ek olarak Rusya ve Doğu Asya'da ortaya çıkan krizlerin de etkisiyle ekonomi % 4, 70 küçülerek kişi başına gelir düzeyi 6213 dolar seviyesine gerilemiştir. IMF ile imzalanan stand-by anlaşması kapsamında yürürlüğe konulan Enflasyonu Düşürme Programının uygulandığı 2000 yılında kişi başına gelir seviyesi % 5,31 büyüyerek 6543 dolar seviyesine yükselmiştir. 1994 krizinin ardından Türkiye ekonomisi 2001 krizine kadar geçen sürede 1999 yılına kadar büyümüş, takip eden dönemde 2000 yılındaki krize rağmen büyümüş ancak 2001 krizi ile % 7,15 küçülmüştür Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın uygulanmaya başladığı yıl olan 2002 yılında ekonomi % 4,90 büyüyerek kişi başına gelir 6373 dolar seviyesine gelmiştir⁵. Görüldüğü gibi kişi başına gelir 90'ların ikinci yarısında oldukça dalgalı bir seyir izlemiş, ekonomi 1995-2002 yıllarını kapsayan süreçte iki kez kayda değer bir şekilde daralmıştır.

1994 krizinin hemen öncesinde işsizlik % 8 düzeyini aşmışken; 2000 ve 2001 krizlerinde sırasıyla % 6 ve 7,80 seviyelerinde kalmıştır. 2008 küresel krizinde ise %10 seviyesine çıkmıştır. 2015 yılından sonra ise %10 un altına inmemiştir. Kişi başına gelirden gözlenen büyük düşüşlere rağmen bu dönemde işsizlik oranlarında buna eşlik eden bir artış görülmemiştir. Ancak yine de kriz dönemlerinde işsizlik oranlarının yükseldiği söylenebilmektedir. 1994 yılında enflasyon % 104 ile incelen dönem için rekor seviyesinde iken, 2000 ve 2001 krizlerinde uygulanan enflasyon karşıtı politikalarla % 55 ve % 54 seviyesinde kalmıştır. Enflasyon bu dönemde % 45'in altına düşmemiştir. Enflasyon oranının bu dönem boyunca oldukça yüksek olmasının yanında, dalgalı bir seyir izlemesi dikkat çeken diğer bir husustur. Enflasyon oranı Güçlü Ekonomi Programı'nın uygulandığı ikinci yılda %10 seviyesinin altına düşmüştür.

3. PİYASA YANLISI DÜZENLEMELER, İKTİSADİ KRİZLER VE POLİTİK KURUMLAR

Piyasa yanlısı düzenlemelerin krizleri takip ettiği iktisat yazınında büyük bir destek bulmuştur. İktisadi krizlerin olumsuz sonuçları nedeniyle ani bir değişim gerekliliği vurgulanmaktadır (Alesina ve Drazen,1991; Drazen ve Grill,1990). İktisadi krizler arz ve talep dengesini bozarak, ekonominin daralmasına neden olarak ciddi anlamda olumsuz sonuçlara neden olmakta bir çok kanal aracılığıyla bireylerin ve toplumların yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. İktisadi kriz sürecinde aile bireylerinin bazıları işsiz kalmakta, şirketler iflas etmekte, insanlar yaşadıkları yeri değiştirmek zorunda kalmakta ve aileler bölünmektedir. Kriz ortamında iktisadi karar birimlerinin gelecek hakkındaki öngörülerini bozulmakta, ekonomiye olan güven azalmaktadır. Bu durum kamu tarafını bir yandan krize çözümler bulmaya itmekte bir yandan da benzer bir krizin tekrar oluşmaması adına proaktif önlemleri almaya zorlamaktadır. İktisadi krizler ekonomide yanlısı giden bazı durumların varlığını işaret etse bile

⁴ Kişi başına gelir seviyesinin kullanılmasının nedeni toplumsal refahı ölçme açısından Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) verisinden daha hassas bir ölçüm sunabilmesidir. Kişi başına gelir seviyesinin 2015 yılı sabit dolar fiyatlarıyla ölçümünün tercih edilmesinin nedeni ise ürünlerin fiyatlarındaki yıllar içerisinde gözlenen nominal artışların yanıltıcı olabilmesidir. Belirli bir baz yılı fiyatlarıyla yapılan gelir ölçümü reel olarak gelir seviyesinin nasıl değiştiğini gösterebilmektedir.

⁵ Büyüme rakamları Tablo 1'deki veriler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Tablo 1'deki reel GSYH verileri üretimin 2015 dolar fiyatları baz alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 1: Türkiye’de Makroiktisadi Göstergeler

Yıllar	Reel Kişi Başına GSYH (ABD Doları)	İşsizlik oranı	Enflasyon
1990	5354,80	8,00	60,30
1991	5303,01	7,70	66,00
1992	5479,29	7,90	70,10
1993	5804,31	8,40	66,10
1994	5445,85	8,00	104,50
1995	5782,25	7,10	89,60
1996	6111,07	6,10	80,20
1997	6470,78	6,30	85,70
1998	6522,94	6,40	84,70
1999	6213,06	7,20	64,90
2000	6543,73	6,00	55,00
2001	6075,99	7,80	54,20
2002	6373,13	9,80	45,10
2003	6644,14	9,90	25,30
2004	7194,68	9,70	8,60
2005	7738,57	9,50	8,20
2006	8173,53	9,00	9,60
2007	8483,96	9,20	8,80
2008	8451,47	10,00	10,40
2009	7942,03	13,10	6,30
2010	8491,58	11,10	8,60

Kaynak: Reel kişi başına GSYH, Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Erişim Tarihi: 09.03.2022. İşsizlik oranı ve enflasyon oranı, IMF, IMF Dünya Ekonomik Görünümü, Erişim Tarihi: 10.03.2022.

tek başına piyasa yanlısı düzenlemelerin ve istikrar politikalarının benimsenmesini sağlayamamaktadır⁶. İktisadi faaliyetteki olumsuz gelişmelerin yanı sıra siyasi ortamın da bu duruma uygun olması, karar

⁶ Bu makalede iktisadi reform kavramları hem piyasa yanlısı düzenlemelerin meydana getirdiği yapısal reform politikalarını hem de makroekonomik ve finansal istikrarı hedef alan istikrar politikalarını anlatmak için kullanılmıştır.

alıcıların piyasa yanlısı düzenlemelerin ve istikrar politikalarını ortak bir şekilde destekliyor olması gerekmektedir. Alesina ve Drazen (2006)'in ünlü "War of Attrition" modeli bu gerçeğin altını çizmektedir. Bu model reformların uygulamaya konması için iktisadi krizlerden kaynaklanan olumsuz sonuçlarının giderilmesi konusunda oluşan fikir birliğinin yasama ve yürütme organları tarafından yasal mevzuata da taşınabilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu ancak reform tasarısının meclisten geçebilmesi için herhangi bir partinin yeterli oy sayısına sahip olunması durumunda mümkün olmaktadır. 2. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya ve İngiltere parlamentolarında yaşanan durumlar bu durumu açıklayan örneklerdir. Her iki ülkenin de savaş sonrasında mali disiplinin sağlanmasına dair ve kamu borçlarının sürdürülebilir bir duruma gelmesi adına politika değişiklikleri yapması gerekiyordu. Bu sebeple İngiltere parlamentosu muhafazakar parlamenterlerin büyük çoğunluğu sayesinde vergi gelirlerinin artırılmasını içeren yasanın mecliste kabul edilmesini sağlarken; Alman parlamentosu mecliste yaşanan fikir ayrılıkları nedeniyle böyle bir düzenlemeyi yasalaştıramamıştır.

Reform politikalarında etkili olduğu düşünülen diğer bir dinamik ise politik konjonktürün reformları etkilediğini belirtmektedir. Bu düşünceye göre seçime yakın dönemlerde reform kararlarının alınmasının olasılığı siyasi desteğin yitirileceği düşüncesinden dolayı azalmaktadır (Nordhaus, 1975). Bunun yanında hükümetin siyasi eğilimi reformlar üzerinde etkili olmaktadır. Sağ görüşlü hükümetler liberalizm savunduğu düşünceye daha yakın olabilecekleri nedeniyle reformlar konusunda genel olarak daha istekli olmaktadır (Haggard ve Webb, 1993; Galasso, 2014).

4. TÜRKİYE'DE REFORM DÜZENLEMELERİNİN GEREKÇELERİ: SÜREÇ TAKİBİ YÖNTEMİ

Süreç takibi yöntemi olaylar arasındaki nedenselliği sistemli olarak analiz etmekte bunun sonucunda hem olayları meydana getiren dinamikleri ortaya koymakta hem de bu olayların nasıl gerçekleştiği konusunda yararlı bir bakış açısı sunmaktadır. Türkiye'yi 2000 ve 2001 krizleri sonrasında yapısal uyum programlarına götüren sürecin hangi siyasi ve iktisadi olgulardan etkilendiğini araştırmak amacıyla bu bölümde süreç izleme yöntemi kullanılacaktır. Burada iktisadi reformlar bağımlı değişken olarak ifade edilirken bu bağımlı değişkeni IMF ile yapılan sözleşmeler temsil etmektedir. IMF sözleşmeleri çok sayıda yapısal reform ve istikrar politikalarını hedef alması aynı zamanda kolay tespit edilebilmesi nedeniyle reform politikalarını göstermek amacıyla kullanılmıştır. Bu yöntem sonucunda hangi sebeplerin IMF sözleşmelerinin imzalanmasında etkili olduğunun rahatlıkla anlaşılabilmesi gerekmektedir (Collier, 2011).

IMF (Uluslararası Para Fonu) Bretton Woods Sözleşmesi'yle kurulan bir kuruluştur. Uluslararası ödemelerde sorunlu durumların önüne geçmek ve ödemeler dengesi problemlerini çözmek amacıyla oluşturulmuştur. Ancak kuruluşun faaliyetleri 90'lı yıllarda değişerek yapısal uyum politikalarıyla mikroekonomik düzenlemelerin de borçlanan ülkelere önerilmesi ve ancak bu koşulda borç verilmesi konusunda farklı bir uygulamaya başlanmıştır (Ölmezogulları, 2012:298).

Piyasa yanlısı düzenlemelerin yapılmasında iktisadi krizler ciddi bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu nedenle krizin reformla sonuçlanması ciddi ölçüde destek bulan bir argüman olmuştur. Washington Mutabakatı ile beraber 1980'li yıllarla beraber uluslararası iktisadi kuruluşların savunduğu hakim paradigma iktisadi krizlerin başlıca sorumlusunun piyasaya aykırı etkisiz ve maliyetli sonuçlara neden olan piyasa müdahaleleri olduğudur. Esasen piyasa müdahalelerinin kontrolsüz bir şekilde kaldırıldığı bir durumda özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle salt bir serbest piyasa ekonomisinin inşa edilmesi durumunda ülkelerin refah düzeyinin artacağını belirten Washington Uzlaşması'nın temel argümanları değişmemekle beraber kontrollü bir liberalleşmenin tavsiye edildiği yeni bir zihniyet ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin 2000 ve 2001 yıllarında arka arkaya yaşadığı ciddi krizler hakim paradigmanın değişmekte olduğu bir döneme denk gelmekteydi. Bu sonuç neticesinde liberalleşmenin olumsuz etkilerinin devlet tarafından kontrol edildiği ve rekabeti düzenleyen kurumların oluşturulduğu yeni bir düşünce ortaya çıkmıştır.

2000 ve 2001 krizlerinin öncesinde 5 Nisan Kararları alınmış bu kararlarla ekonominin enflasyon, işsizlik ve kamu borç yükünün fazla olmasına yönelik ciddi önlemler alınacağı belirtilmiş ancak bu düzenlemeler uygulama alanı bulamamıştır. Bunu takip eden süreçte 1995'te kurulan koalisyon tarafından belirlenen yapısal reformlar 1996 Mayıs ayında koalisyonun dağılmasıyla uygulama

alanı bulamamıştır. Bu dönemde enflasyon oranı hala %80'nin üzerinde kişi başına gayrisafi yurtiçi hasılda önemli bir iyileşme yakalanmıştır. Ancak reformlar Bakanlar Kurulu'nun dağılması sonrasında uygulanamamıştır (Büyükcın, 2005: 77). 1996 yılında görev başına gelen Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi'nden oluşan koalisyonun ekonomi programında bu sorunlara ilişkin Ortodoks çözüm önerileri yer almaktadır (Tuna, 2012: 96-98). Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri'nin dönemin başbakanına pek de olumlu olmayan tutumu liberalleşme yanlısı bu çözümlerin dış yardım alınmadan çözümlenmesini adeta zorunlu kılmaktaydı. Zira IMF'den yardım alınabilmesi için IMF'nin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin görev başındaki hükümetle olan ilişkileri büyük bir önem arz etmektedir (Thacker, 1999).

1998 yılının Temmuz ayında Yakın İzleme Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma birçok alanda serbest piyasaya geçişi, fiyat istikrarını sağlamayı amaçlayan bir metin olarak kabul edilmiştir. Seçimlere çok yakın bir süre olmasına rağmen IMF ile böyle bir anlaşmanın imzalanması dönemin Başbakanının basına verdiği demeçte belirttiği şekliyle taahhüdün IMF'ye değil halka verildiği belirtilmektedir. Aynı tarihte dönemin TCMB Başkanı ise bu anlaşmanın iç borç faizleri ve kur politikası üzerinde olumlu etkileri olacağını altını çizmiştir (Hürriyet Gazetesi, "19 maddeyle IMF'nin yakın takibine girdik", 01.07.1998).⁷ Gerçekten Türkiye 1998 yılına gelindiğinde yüksek kamu borç stoku ve dalgalı ve istikrarsız döviz kuru nedeniyle büyük maliyetlere katlanmak zorunda kalmaktaydı. Enflasyonun geçmiş dönemlerde oldukça yüksek olması borç verenlerin borç verirken reel faiz beklentileri nedeniyle yüksek nominal faizler ortaya çıkmış ve zaman geçtikçe alınan borçların vadesinin kısılmasıyla beraber kamu borcu katlanarak artmıştır (Oskay, 2004:128-129)⁸. Türkiye 1995 yılıyla beraber uygulamaya koyduğu kur değerlerinin ayın başında enflasyon hedefini dikkate alarak belirlendiği nominal çıpa uygulamasıyla bir taraftan kurla ilgili belirsizlikleri azaltmaya bir taraftan da cari açığı kontrol altında tutmayı amaçlamıştır.

1998'in Kasım ayına gelindiğinde erken seçim zorunlu hale gelmiş 1999 yılındaki seçimler sonrasında DSP, MHP VE ANAP'ın oluşturduğu koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1999'un Aralık ayında hükümet IMF'ye gönderdiği niyet mektubuyla stand-by anlaşmasının imzalanması konusunda ilk adımı atmıştır (Bağımsız Sosyal Bilimciler.2012: 21-23). Bu stand-by anlaşmasının dikkat çekici diğer bir tarafı iktisadi göstergelerdeki ciddi bozulmaya rağmen açık bir krizin ortada olmadığı bir dönemde imzalanmış olmasıdır (Öniş, 2009:414). Dolayısıyla IMF ile yapılan sözleşmenin kriz kaynaklı değil de eli kulağında olan bir krizin önüne geçilmesi için imzalandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum ayrıca kriz reform ilişkisi bağlamında farklı bir ilişkinin görülmesi nedeniyle dikkat çekici bir durumdur.

1999 yılındaki Ekonomik Politikalar Bildirgesinde enflasyonun tarımsal desteklerden ve kamuda istihdam edilenlerin ücretlerinin enflasyona endeksli olmasından kaynaklandığı belirtilmiş bu alanlarda düzenleme yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir (TC Hazine Bakanlığı Müsteşarlığı, 1998). 1999 yılındaki iktisadi küçülme ve enflasyon oranının % 80'nin altına düşürülememesinin de etkisiyle yeni seçilen koalisyon hükümetinin fikir birliğine varmasıyla 2000 yılında IMF ile stand-by anlaşması imzalanmıştır (Günal, 2001: 1034-1035). Program imzalandığında dönemin TCMB Başkanı programın gerekliliğini yüksek seviyedeki ve istikrarsız bir seyir izleyen enflasyonun, enflasyon beklentilerini etkileyerek Türk Lirası cinsinden yüksek reel faizlerin yatırımlar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda yüksek kamu açıklarının para arzındaki artışlarla giderilemeyeceğini tam tersine bu durumun kamu kesiminin yüksek faizlerle borçlanmasına neden olduğu için kamu açıkları üzerinde olumsuz etkileri olduğunun altını çizmiştir (Erçel, 1999). Bu anlaşmayla yürürlüğe

konulan Enflasyonu Düşürme Programı sayesinde kamu finansman maliyetinin düşürülmesi, tarımsal destek kredilerinin payının azaltılması, enflasyonun düşürülmesi, kamu bütçesinin fazla vermesi ve emeklilik yaşının yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

⁷ Erol (1992:50)'de iç borçların hükümetin ülke sınırları içinde temin ettiği borçlar olarak ifade edilmiştir.

⁸ Hazine Müsteşarlığı Borç İstatistikleri, BÜMKO Genel Müdürlüğü ve Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 1997 yılında toplam vergi gelirlerinin %47'si faiz ödemelerinin karşılarken , 1998 yılına gelindiğinde bu oran 66.90'dı. 2001 Kasım krizinin ardından ise faiz ödemeleri vergi gelirlerini aşmıştı.

2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programında tarımsal teşviklerin kaldırılacağı yer almaması, sosyal güvenlik reformu ve özelleştirmenin yeterince vurgulanmaması, bankacılık sektörünün düzenlemelerinin yeterli olmaması programda rastlanan problemlerdi (Altınok ve Çetinkaya, 2001:161-162) Enflasyonu düşürme programının uygulanması esnasında 18. 04. 1999 tarihindeki seçimler sonrasında görev başına gelen DSP, MHP ve ANAP'tan oluşan koalisyon hükümeti görev başındaydı. Programın enflasyon hedefi %20 düzeyindeydi. Ancak toplu sözleşmeler ve ücret sözleşmeleri yapılırken uygulamada hedef enflasyon yerine beklenen enflasyonun kullanılmasından ötürü ücret ve kira sözleşmeleri enflasyonun indirilemeyeceği bir seviyeyi işaret etmekteydi. Yeterince özelleştirmenin yapılamaması programın uygulamasında karşılaşılan bir diğer problemdi (Uygur, 2001: 12-14).

Tablo 2: Kriz ve IMF Anlaşma Dönemlerinin Hükümetleri

Hükümet	Anlaşma	Kriz	Başbakanın Siyasi Eğilimi	Görev Başında Geçen Süre	Seçimlere Kalan Süre
DYP-SHP	Temmuz 94	Ocak 1994 Krizi	Sağ	3 yıl	2 yıl
ANAP-DSP	Temmuz 1998 Yakın İzleme Anlaşması	Kriz yaşanmamıştır	Sağ	1 yıl	9 ay
DSP-ANAP-MHP	Aralık 1999 İktisadi Tedbirleri	Kriz yaşanmamıştır	Sol	8 ay	5 yıl
DSP-ANAP-MHP	Ocak 2000 Enflasyonu Düşürme Programı	Kriz yaşanmamıştır	Sol	9 ay	5 yıl
DSP-ANAP-MHP	Mayısta hazırlanan Niyet Mektubu'nun Ocak 2002 de kabulüyle Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri	Sol	3 yıl	2 yıl

Kaynak: TBMM, Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler Erişim Tarihi: 15.02.2022, YSK, <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>, <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644> Erişim Tarihi: 21.02.2022, Scartascini ve diğerleri (2018).

Esasen IMF ile yapılan anlaşmalarda bazı sorunlara dair önlemlere yer verilmemesinin ve yer verilen sorunların çözümü için öngörülen politikalarının uygulanamamasının nedeni liberalleşme politikalarının kamuoyundan yerince güçlü bir destek bulamamasıydı. O dönemdeki yasama ve yürütme otoritesinin gücünü aldığı seçmenlerin kırsal kesimde yaşayanlar ve kamuda istihdam edilenler olması nedeniyle siyasetin reformları radikal bir biçimde yasalaştırması ve uygulaması oldukça zor bir durumdu (Öniş, 2009:414). Zira enflasyonun istikrarlı bir yapıya kavuşabilmesi için para politikasının bağımsız hale gelmesini öngören yasa ancak 2001 krizinin yıkıcı etkilerinden sonra ortaya çıktı. Türkiye ekonomisinin 1998 -2002 dönemlerinde yaşadığı süreç krizlerin ve reform politikalarının politik iktisadı adına önemli dersler ortaya koymaktadır. İktisadi problemler ciddi boyutlara ulaştığında gerçekten bir fikir birliği ortaya çıkmıştır. Ancak reformların içerikleri ve hangi alanları kapsayacağı ve kapsayacağı alanlardaki piyasa yanlısı düzenlemelerin ve istikrar politikalarının katılığı krizlerin boyutundan önemli ölçüde etkilenmekteydi.

2000 yılı Kasım ayında yaşanan likidite yetersizliğinde esasen enflasyonun kontrolü ve döviz kurundaki belirsizliklerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir politikanın etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu dönemde programın gerekliliklerinin sağlanması adına kredi arzı sınırlandırılmış, para arzı döviz kurundaki gelişmelere sıkı sıkıya bağlı hale gelmişti. Bu durum aslında reformlarla krizler arasındaki nedenselliğin diğer bir boyutunu ortaya koymaktadır. Ancak kamu açıklarının finanse edilmesinde devlet iç borçlanma senetlerinin kullanımının devam etmesi bu görüşe karşı sunulabilecek bir argüman olabilmektedir. Zira Kasım 2000 krizinde yüksek enflasyon, artan kamu borç yükü krizin

belirleyici özelliklerindedir (Alp, 2001). Ayrıca 2000 Kasım krizi sonrasında çeşitli düzenlemeler yapılsa da IMF ile yeni bir anlaşma yapılmamıştır. Bundan tam üç ay 2001 Şubatında yeni bir kriz meydana gelmiştir. Şubat 2001 krizinde dövizdeki yükselişin önlenmesinin sabit kur ortamında yapılabilmesinin güçlüğü önemli bir yer tutmaktaydı. Bu dönemde dövize kaçış önlenememiş iktisadi karar birimleri döviz sıkıntısı ile karşı karşıya gelmişti.

Tıpkı Kasım 2000 krizinde olduğu gibi Şubat 2001 krizinin de IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının bir ürünü olabileceğine dair iddialar bulunmaktadır. Bu iddiaları destekleyen gelişmelerden bir tanesi döviz çıpası uygulamasının yüksek cari açık durumunda ciddi bir risk barındırıyor olduğudur. IMF politikalarının krize neden olabileceğini akla getiren diğer gelişme ise bankacılık kesiminde döviz açık pozisyonları nedeniyle kurun artışı yönündeki baskının bankacılık kesimi için önemli bir risk barındırmasıdır. Zira çıpa uygulaması bankalar için öngörülebilir bir kur imkanı sağlamasının yanında bilançoda döviz yükümlülüklerinin artmasının da önünü açmaktadır (Uygur, 2001 24-25). 2000 yılının sonbaharının başında piyasalardaki likidite yetersizliğinin bir sonucu olarak faiz oranları hızla yükselmiştir. Bu nedenle kur politikasının sürdürülebilmesinin oldukça zor bir hale geldiği beklentisi ortaya çıkmıştır (TCMB, 2022:9-10). Yeldan (2001) bu doğrultuda krizlerin kaynağının sermaye hareketlerinin kontrolsüz bir şekilde serbestleştirilmesi olduğunu vurgulamaktadır.

IMF programları ülkelerin kendi iktisadi yapılarına uygun ve doğru zamanda uygulanabilir politikalar olma konusunda önemli eksiklikler barındırmaktadır. Türkiye tarihinin en büyük krizlerinden olan 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizi IMF programlarının uygulandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Buradaki önemli bir faktör IMF ile yapılan sözleşme gereğince TCMB'nin gereken likiditeyi bankalara sağlayamaması ve nominal çıpa uygulamasının TCMB'nin rezervleriyle sürdürülmesinin mümkün olmaması gelmektedir. Zira gelecekte öngörülebilir bir kur bankalar için risk iştahını artırıp döviz açık pozisyonunda olmalarına sonuçta finansal sistemin krizlere karşı daha hassas olmalarına neden olmaktadır. Ayrıca IMF'nin iktisadi gelişme adına uygun bulduğu yapısal reform politikaları 90'larda Doğu Asya ülkelerinin yüksek büyüme oranlarıyla kayda değer bir çelişki oluşturmaktadır (Schwartz, 1998:2-3; Ölmezoğulları, 2018:299). Bu nedenle IMF ve Dünya Bankasının üzerinde ısrar ettikleri politikalar 90'ların ortalarından sonra salt bir liberalizmden ziyade devletin etkin bir rol oynadığı kontrollü bir serbestleşmenin ve düzenleyici kurumların inşa edilmesi zorunluluğu halini almıştır. Dolayısıyla o dönem için büyük güven duyulan, hata yapması düşünülmeyen bir kurumun uygulamadaki başarısızlıkları yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

IMF politikaları uygulandığı şekliyle pek çok eksikliği barındırmasına ve 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinde olduğu gibi iktisadi faaliyetteki sorunlara tam zamanında müdahale etmekten uzak olmasına rağmen bu politikaların Türkiye'deki iktisadi krizlerin tek sorumlusu olduklarını söylemek doğru bir yaklaşım olmaktan uzaktır. Zira 2001 krizine giden süreçte kamu borç stoku sürdürülemez bir hale gelmiş 2001 döneminde vergi gelirlerinin tamamı kullanıldığında bile faiz ödemeleri için yeterli olmamıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2021) . Zira 2001 yılına kadar kamu borç stoku birkaç yıl dışında sürekli olarak yükselmiş 2001 yılında ise zirveye ulaşmıştır (bkz. Tablo 3). Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi bankaların kamu borçlanma senetlerine olan yoğun ilgisidir. Aydın (2001 :9)'da belirtildiği gibi kamu iç borçlanma senetleri risksiz olması, kolaylıkla alıcı bulabilmesi ve düşük vergileri sebebiyle oldukça sık tercih edilmiştir. Kamu tarafı da düşük finansman maliyeti nedeniyle bu yolu tercih etmiştir. Ancak bu durumun sürdürülemez bir noktaya gelmesiyle bu uygulamaya daha az başvurulmuştur.

Tablo 3. Kamu Borç Stoku

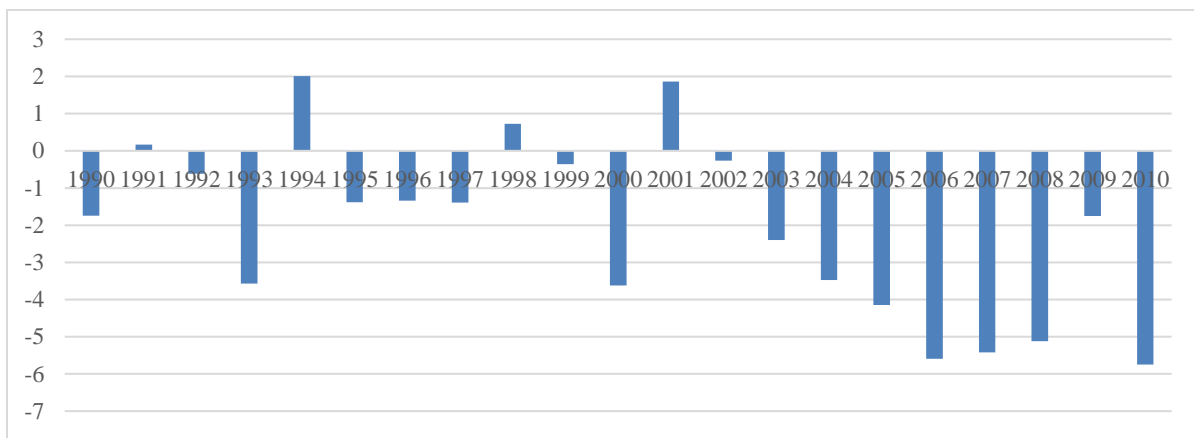
Dönem	Toplam Kamu Borç Stoku (Net) /GSMH(%)	İç Borç Stoku (Net) /GSMH(%)	İç Borç Ortalama Bileşik Faizi	Enflasyon
1990	33,70	15,30	54,00	60,30
1991	37,00	16,80	80,50	66,00
1992	39,60	17,60	87,70	70,10
1993	40,40	17,90	87,60	66,10
1994	53,50	20,60	164,40	104,50
1995	43,50	17,30	121,90	89,60
1996	44,10	21,00	135,20	80,20

1997	43,30	21,40	127,20	85,70
1998	40,60	21,70	122,50	84,70
1999	53,10	29,30	109,50	64,90
2000	50,70	29,00	38,00	55,00
2001	90,40	69,20	96,20	54,20
2002	78,40	54,80	63,80	45,10
2003	70,30	54,30	45,00	60,30

Kaynak: Dış Borç Stoku, Yıldız (2014:86). İç Borç Stoku, DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003), (2004:85).

2000 yılında reform uygulamalarının olumlu yansımaları sayesinde ekonomi büyümüş, işsizlik ve enflasyon azalmıştır. 2001 krizinin öncesi makro iktisadi göstergelerdeki bu kısa süreli iyileşme özelleştirmelerin ve diğer yapısal reformların uygulanmasında bazı aksaklıklara neden olmuştur. Ancak bu geçici durum yükselen cari açıkla olumsuz bir tabloya dönmüştür (bkz. Şekil 1). Cari açığın finansmanı dövizdeki artış baskısı nedeniyle oldukça güç bir hale gelmiştir.

Şekil 1. Cari Hesap Dengesinin GSYH'ya Oranı(%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri, <https://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS?locations=TR>, Erişim Tarihi: 06.10.2021

2001 Şubat krizinin ardından Türkiye ekonomisinin yaşadığı problemleri tekrar yaşamaması adına Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında diğer istikrar programlarına benzer olarak enflasyonun düşürülmesi, kamu maliyesinde disiplinin sağlanması, bankacılık sektöründeki sorunların giderilmesi gibi unsurların yer almasının yanında daha detaylı ve iddialı bir yaklaşım ortaya konmuştur (TCMB, 2001; Taşar, 2010). Esasen programın bu kadar detaylı ve iddialı olmasının kaynağı likidite ve döviz krizi gibi ertelenmesi ve gizlenmesi mümkün olmayan krizlerin siyasi alanda oluşturduğu fikir birliğidir (Pop-Eleches, 2008). Bu dönemde koalisyon hükümetinde IMF programları aleyhine eleştiriler yapılsa da IMF programları büyük ölçüde destek bulmuştur (Öniş, 2003:17-18).

Türkiye ekonomisinin yakın tarihinde yaşadığı krizler ve IMF ile yapılan sözleşmelere giden süreç dikkate alındığında yapısal reformların ve istikrar politikalarının genel olarak iktisadi krizleri takip ettiği görülmektedir. Aynı zamanda stand-by sözleşmelerinin metinleri dikkate alındığında reformların başarısız olması neticesinde IMF ile anlaşılan metnin çok daha detaylı ve titiz bir yapıya büründüğü belirtmek gereklidir. Zira Güler (2000)'de vurgulandığı gibi Türkiye ile IMF arasındaki ilişkiler 1979 yılında yapılan stand-by anlaşmasına kadar gitmektedir. Bu anlaşmada enterasandır ki kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleşmesi, tarım ve enerji piyasalarının serbestleştirilmesi Türkiye'nin 1990'lı yılların sonunda da yaşadığı sorunların geçmişten devralındığını göstermektedir. 1980'ler boyunca uygulanan reformlar incelendiğinde dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi konusundaki adımlar dikkati çekmektedir. Esasen dışa açılma sonrası istikrarsız bir süreç Türkiye ekonomisinde görülmektedir. Yüksek faizlerle borçlanma sonucunda sürdürülemeyen cari açık ve kronik ve dalgalı enflasyon 90'ların krizlerinde başrolü oynamaktaydı (Ölmezoğulları, 303-304). Bu durum düzenleme kurumlarının eksikliğinde liberalleşme adımlarının krizlerde etkili olabileceği düşüncesini desteklemektedir. Son aşamada ise artık özelleşmenin hız kazandığı ve Merkez Bankası'nın bağımsızlık kazandığı bir durum ortaya çıkmıştır. Esasen Türkiye'nin bu dönemde iktisadi göstergelerinde önüne

geçilemeyen bozulmaların reform politikalarını takip etmesi şeklinde yaşadığı sarmal, reform politikalarının işe yaramadığı durumların yeni reformların kapsamını belirlediği bir süreci açıkça göstermektedir.

5.TARTIŞMA

Türkiye ekonomisi 90'ların ikinci yarısına yüksek enflasyon, büyük kamu açıkları ve verimlilikteki önemli kayıplara neden olan serbest piyasaya aykırı düzenlemelerin olduğu problemli bir iktisadi ortamda girmiştir. Bu sebeple ekonominin biriken sorunlarının çözülmesi gerekmekte bunun için ise istikrar politikaları ve liberalleşme uygulamaları akla ilk gelen çözümler olarak görünmektedir. 1996 yılında görev başına gelen Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyonu piyasa yanlısı düzenlemeleri savunmalarına rağmen IMF ile ilişkileri oldukça sınırlı kalmıştır. Bu dönemde IMF ile ilk temas hükümetin değişmesiyle beraber 1998'in Temmuz ayında Yakın İzleme Anlaşmasıyla kurulmuştur. Bu durum IMF'nin hükümete karşı tutumunun ülkelerin düşük faizli kredi imkanından yararlanması üzerinde etkili olabileceğine dair önemli bir kanıt sunmaktadır. O dönemdeki Devlet Bakanı'nın IMF ile bir ast- üst ilişkisinin olmadığına altını çizmesi bu düşüncüyü destekleyen diğer bir gelişmedir.

Türkiye ekonomisinin bu deneyiminde iktisadi problemlerin çözümünde farklı siyasi görüşlerin ortak bir düşüncüyü paylaşmaları (Høj ve diğerleri, 2006; Pop-Eleches, 2008)'de savunulan partizan yaklaşımın öngördüğünün tam tersi yönündedir. Türkiye'nin bu deneyimi (Agnello ve diğerleri, 2015)'teki bulgularla uyum göstermektedir. Zira Türkiye incelenen dönemde üç kez sol görüşlü bir başbakan yönetiminde IMF ile sözleşme imzalamıştır. Bu durumun nedeni hükümeti oluşturan diğer partilerin sağ görüşlü olmalarından da kaynaklanabilmektedir. Bu sebeple partizan yaklaşımın savunduğu hipotezin aksi yönünde bir durum ortaya çıkmasına rağmen buradaki kanıt yeterince güçlü değildir. Aynı zamanda seçimlerin ne zaman yapıldığıyla reform politikalarının belirlenmesi arasında politik konjonktür hipotezini destekleyen kanıtlar bulunmaktadır. Zira incelenen dönemde IMF ile yapılan anlaşmalar yeni seçilen hükümetin göreve gelmesinden 1 yıl veya daha az bir süre geçtikten sonra imzalanmış, Temmuz 1998 yılındaki Yakın İzleme anlaşması haricinde sonraki seçimlere 2 yıl veya daha uzun bir süre kala IMF ile anlaşma yapılmıştır. Bu durum (Alesina ve diğerleri, 2006)'da bulunan sonuçlarla uyumlu iken; Galasso (2014)'de bulunan sonuçlarla ise zıtlık göstermektedir.

Belki de bu çalışmanın en dikkate değer kanıtı krizlerin reform politikalarına etkileri üzerinedir. Zira incelenen dönemde Türkiye IMF ile yaptığı beş sözleşmeden üçünü iktisadi kriz görülmediği halde imzalamıştır. Bu durum (Drazen ve Easterly, 2001; Roberts ve Saedd, 2012; Agnello ve diğerleri, 2015)'teki bulgularla zıtlık oluşturmaktadır. Ancak yine de ortada açık bir kriz olmamasına rağmen kamu borç stoku, enflasyon oranı, cari açık ve işsizliği artışı gibi iktisadi göstergelerdeki ciddi bozulmalar IMF ile yapılan sözleşmelerin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu nedenle bu anlaşmalarla olası bir krizin önlenmeye çalışıldığı söylenebilmektedir. Vurgulanması gereken diğer bir nokta ise IMF programlarının hemen hemen benzer problemlerin çözümüne hitap etmesine rağmen iktisadi göstergelerdeki bozulma önlenemedikçe ve nihayetinde bu bozulmaların iki ciddi krizle sonuçlanmasıyla IMF ile yapılan programlar daha detaylı ve titiz bir şekilde düzenlenmiştir. Dolayısıyla iktisadi problemler derinleştikçe reform ihtiyacı daha da şiddetli hale gelmiştir. Bu nedenle kriz olmasa da iktisadi göstergelerdeki bozulmalarla IMF sözleşmeleri arasında ciddi bir bağlantı bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

IMF programları özellikle 90'lı yılların ortalarıyla beraber Türkiye'nin gündemini büyük ölçüde meşgul etmiştir. Bu programların iktisadi ve siyasi gerekçeleri bu çalışmada süreç takibi yöntemiyle açıklığa kavuşturulmuştur. İktisadi göstergelerdeki arzu edilmeyen gelişmeler, seçime kalan süre, IMF ile siyasi uyum reform politikalarında belirleyici olmaktadır. Aynı zamanda IMF politikalarının krizlere neden olduğu konusunda bazı kanıtlar bulunmaktadır. Krizlerin derinliği parlamenterler arasındaki fikir ayrılıklarını önemli ölçüde azaltmaktadır. Krizler derinleştikçe reform uygulamaları hız kazanmakta, daha detaylı reform programları benimsenmektedir. İncelenen dönem boyunca reformlar üzerinde partizan hükümetin etkileri görülmemektedir. Buna rağmen siyasi eğilimlerin IMF ile anlaşılmasındaki etkisi farklı dönemler incelenerek daha gerçekçi sonuçlar elde edilebilecektir. Krizlerin reformlar üzerindeki etkileri önemli olsa da reform politikalarının belirlenmesinde tek geçerli koşul krizler

olmamaktadır. Bu açıdan kriz tanımının nasıl yapıldığı önem arz etmektedir. Ayrıca araştırmanın Türkiye ekonomisinin farklı dönemlerini içerecek şekilde yapılması ve farklı ülkelerin reform deneyimlerinin araştırılması karşılaştırılabilir sonuçlara ulaşılması adına daha yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Agnello, L., Castro, V., Jalles, J. T., & Sousa, R. M. (2015). What determines the likelihood of structural reforms?. *European Journal of Political Economy*, 37, 129-145.
- Alesina, A., Ardagna, S., & Trebbi, F. (2006). Who Adjusts and When? The Political Economy of Reforms. *IMF Staff Papers*, 53(1), pp.1-29.
- Alesina, A., Drazen, A. (1991). Why are Stabilizations Delayed? *American Economic Review*, 81, pp.1170–1188.
- Alp, A. (2001). Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 7(41), 675-687.
- Altınok, S. ve Çetinkaya, M. (2001) “1994 Nisan, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerinin Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y. O Dergisi, 4(1).
- Aydın, B. ve İgan D. (Ekim 2010). "Bank Lending in Turkey: Effects of Monetary and Fiscal Policies". Erişim: Kasım 2016, *IMF Çalışma Tebliği*, WP/10/233. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Bank-Lending-in-Turkey-Effects-of-Monetary-and-Fiscal-Policies-24282>.
- Büyükcın, T. (2005). Imf destekli yapısal uyum programları ile ilgili olarak türkiye’de gerçekleştirilen yasal düzenlemeler (1999-2004). https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/36497854/Tufan_Buyukcan_uzmanliktez-yapisaluyum-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1654966705&Signature=BSKn5JDsLSOUHIDN~-iY5GbXqYu7-HbA4MxxExiUtzf6Qmean5K0N14gpg4sfJJelsenISEN36PLVM8AQkj3MaGdypOrLdQ~F67Bn8AaEL-pu227spQ7d53mSDx1lrEeRli~LwyXxuEyVqvikmBqPcUz~c-TB0Km4s08t17ZFegt2RfARzO9ZSc9hyMbTb4QL~hbhW6jnCN42xtbJjqUYIzs0ZNPWUKR4ON4iLifCy1A794gHspysehOIGAxkvf-A0zthXTbXNYkbi4BaKXkzXZ~I1vswIDRlhOh9xnHymErcEop11N~zM0Tnw17aZgLHrVI2GJOnvd~KI55r1hzQ_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA. Erişim Tarihi: 04.02.2022
- Collier, D. (2011). Understanding process tracing. *PS: Political Science & Politics*, 44(4), 823-830.
- Doğan, S., & Özekicioğlu, H. (2005). Güney Kore ve Türkiye’de uygulanan IMF politikaları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 147-176.
- Drazen, A., Easterly, W. (2001). Do Crises Induce Reform? Simple Empirical Tests of Conventional Wisdom. *Economics & Politics*, 13 (2), 129–157.
- Drazen, A., & Grilli, V. (1990). The Benefits of Crises for Economic Reforms (No. w3527). *National Bureau of Economic Research*. Available at: <http://www.nber.org/papers/w3527.pdf> 20.02.2021
- Dünya Bankası. (2022). Dünya Kalkınma Göstergeleri. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>Erişim Tarihi: 09.03.2022.
- Erçel, G. (1999). 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı Para Ve Kur Politikası. *Ankara: TCMB Yayınları*.
- Erdoğan, Z. (2007). Uluslararası para fonu-Türkiye ilişkilerinin gelişimi ve 19. Stand-By Anlaşması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 99-116.
- Erol, A. (1992). Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye Devlet Borçları (1981-1990), Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama Kurulu Yayını No: 1992/324, 1992, Sayı: 32
- Galasso, V. (2014). The Role of Political Partisanship during Economic Crises. *Public Choice*, 158(1), pp. 143-165.
- Güler, B. A. (2000). Devletin yeniden yapılandırılması. *Yerel gündem*, II, 9, 4-12.
- Günel, M. (2001). Krizler, IMF’nin Rolü ve Türkiye. *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II*, (42), 1029-1038.
- Haggard, S. Ve Webb, S. (1994). *Voting for Reform: Democracy, Political Liberalization and Economic Adjustment*. Oxford University Press, New York.
- Høj, J., Galasso, V., Nicoletti, G., & Dang, T. T. (2006). The political economy of structural reform: empirical evidence from OECD countries.
- Hazine Müsteşarlığı (2021). “Kamu Borç Stoku: 2004 Yılı Sonu Gerçekleşmeleri”, http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/kamunetborcstokugelismeleri%20_1.pdf, Erişim Tarihi: 03.04..2021.
- Hürriyet Gazetesi. (1998). “19 maddeyle IMF’nin yakın takibine girdik”, (01.07.1998). <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/19-maddeyle-imfnin-yakin-takibine-girdik-39026642> Erişim Tarihi:13.05.2022.

- IMF. (2022). Dünya Ekonomik Görünümü. <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPPC@WEO/TUR?year=2022> Erişim Tarihi: 10.03.2022.
- İnan M. (2019). IMF istikrar politikaları ve stand-by anlaşmalarını gerekli kılan nedenler açısından Türkiye IMF ilişkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 591-640.
- Kantarıcı, H. B., & Karacan, R. (2008). Mali disiplinin sağlanması açısından Türkiye IMF ilişkilerinin değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 155, 144-158.
- Karabıyık, İ., & Uçar, M. (2010). Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan IMF destekli istikrar programlarının ekonomik açıdan değerlendirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 37-58.
- Nordhaus, W. D. (1975, Nisan). The Political business cycle. *The Review of Economic Studies*, 42(2), 169-190.
- Oskay, C. S. (2004). 1980'den Günümüze Türkiye'de İç Borçların Yapısal Gelişimi ve Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 119-138.
- Ölmezoğulları, N. (2012) : Türkiye Ekonomisinde Yapısal Uyum Süreci ve İstikrar, Discussion Paper, No. 2012/68, Turkish Economic Association, Ankara
- Öniş, Z. (2009). Beyond the 2001 financial crisis: The political economy of the new phase of neo-liberal restructuring in Turkey. *Review of International Political Economy*, 16(3), 409-432.
- Öniş, Z. (2003). 1 Domestic Politics versus Global Dynamics: Towards a Political Economy of the 2000 and 2001 Financial Crises in Turkey. *Turkish Studies*, 4(2), 1-30.
- Pop-Eleches, G. (2008). Crisis in the eye of the beholder: economic crisis and partisan politics in Latin American and East European International Monetary Fund programs. *Comparative Political Studies*, 41(9), 1179-1211.
- Roberts, B.M., Saeed, M.A. (2012). Privatizations around the World: Economic or Political Determinants? *Economics & Politics*, 24, 47–71.
- Scartascini, C., Cruz, C., & Keefer, P. (2018). The database of political institutions 2017 (DPI2017). *Washington, Banco Interamericano de Desarrollo*. <https://publications.iadb.org/en/database-political-institutions-2017-dpi2017> Erişim Tarihi:16.03.2022.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası mali krizler, IMF politikaları, az gelişmiş ülkeler, Türkiye ve dönüşüm ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 141-156.
- Taşar, M. O. (2010). “Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ve Makro ekonomik Etkilerinin Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-97.
- TBMM. (2022). Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler Erişim Tarihi: 15.02.2022,
- TCMB. (2001), Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2001. www.tcmb.gov.tr/duyurular, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b-m3fB7oF> Erişim Tarihi: 16.11.2021.
- Thacker, S. (1999). The high politics of IMF lending. *World Politics*, 52(1), 38-75.
- Tuna, I. (2012). *Necmettin Erbakanın siyasi hayatının Türk siyasi tarihindeki yeri ve önemi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Uygur, E. (2001) : Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, Discussion Paper, No. 2001/1, Turkish Economic Association, Ankara.
- Yeldan, E. (2001). Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi. *İstanbul: İletişim Yayınları*, 20-23.
- Yıldız, F. (2014). Türkiye'de 1990-2012 döneminde kamu borç yönetimi ve kamu borç yapısındaki değişim üzerine bir inceleme. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(4), 67-104.
- YSK (2022) Milletvekili Genel Seçimleri <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>, <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644> Erişim Tarihi: 21.02.2022